

անցնելով քննելու ու բանաձեւելու իր դատատանները կը յաւելու:

1. — « Լուսաւորութեան շաղկին մէջ հազիւ թեւակոխող մեր ազգին համար կը վախենք թէ մի դուցէ չափէն աւելի դժուար լոյս մը յանկարծակի վնասէ երկարատեւ մուկին վարժուած աչքերու»:

2. — « Իրական սեռի իրաւանց խնդիրն դեռ մեր մէջ կիրովն օրուան խնդիր մը չի կրնար համարուիլ»:

3. — « Իրաւունքի մասին սխալ հասկացողութիւն մը պարտականութեան ամէն ծանօթութիւններ կրնայ մոռցնել տալ, մոռացութիւն՝ որ աղէտաբեր կրնայ լինի մեր ազգային կեանքին համար»:

Ընդունելով հանդերձ որ կինը երբեք նրկատուելու չէ սարուկ մը այլ մարդուն ձեռքը՝ Չօհրապ չափազանց կը դռնէ կրնոջ մասնակցութիւնը ընկերային կեանքին պարզեւած ազատութեան եւ իրաւունքին, որովհետեւ կինը, կ'ըսէ ան, «օտարական է բոլորովին քաղաքակրթութեան այն հակայ շէնքին՝ որ այլ մարդն իւր արիւնովն, իւր քրտամբը կառուցած է. բոլոր այն հրաշալի զիւտերուն մէջ զորս մարդկային հանձարը կ'արտադրէ, կինը դեռ բաժին չունի»: Աւելին կը յանդգնի ըսել Չօհրապ. «Ընկերական կեանք մէջ կինն թշուառութեան եւ անիճից տարր մ'է միայն եւ ոչ այլ ինչ»⁽¹³⁾:

Այս խիստ քննադատութեան դէմ ձայն բարձրացուց Ռ. Յ. Պէրպէրեան, պաշտպանելու համար Տիւսարն ու Մայրապի գաղափարախօսութիւնը, ցոյց տալով կրնոջ ազնուական ու լաւ կողմերը, մօր մը քաղցր պատկերը, կնոջ բերած օժանդակութիւնը այլ մարդու քաղաքակրթական բոլոր ձեռնարկներու մէջ, թուելով մտաւորական մարդին մէջ եւս նշանաւոր հանդիսացած կիները, որոնք համաձայն իրենց սեռին փափուկ եւ շնորհալի ձիրքերուն, նպաստած են դարգացումի⁽¹⁴⁾:

9. Չօհրապի քննադատութիւնը կը պարունակէ անտարակոյս չափազանցութիւններ, բայց նա տեղի չի տար իր տեսակէտին մէջ եւ երկրորդ յօդուածով մը «Պա-

րոյի մը պէտք կայ»⁽¹⁵⁾, Պէրպէրեանի լուրջ ու ազնուական տեսակէտները հեղնարար առնելով կը նկատէ զայն կնամոլ մը՝ որ թոյլ տուած է իրեն կատարել նրկատ խնկարկութիւններ հաճոյ բլլալու համար կանանց սեռին: Չօհրապի բոլոր ձիրքերը կը վերջանան հոն թէ հակափրկատուական է խօսիլ այլ մարդու եւ կնոջ հաւատարմութեան վրայ, որոնք իրենց բնութեամբ եւ ձիրքերով տարբեր բլլալով, չունին միեւնոյն իրաւունքները վայելելու հասարակաց դեռին մը:

Մայրապի հեղինակուհին, սակայն, կրնոջ ազատագրութեան դատն ստանձնելով այն հետեւութիւններու յանդած չէ, ինչ որ Գ. Չօհրապ կը տեսնէ ու կը դատարկեւորէ: Թերութիւններ, անճիշտ տեսութիւններ, վտանգաւոր բացատրութիւններ կան վէպին մէջ, որոնք կրնան սխալ մեկնուիլ: Բայց Չօհրապին ըրածն ալ յայտնապէս չափազանցութիւն է: Տիրական գաղափարը որ կը շարժէ Տիւսարը՝ եղած է աղատել կինը ստրկութեան վիճակէն, ցոյց տալ որ անոր մէջ ալ կայ անհատականութիւն մը, կնոջ բնութեան ու պաշտօնին համապատասխան զիտակից եւ պատասխանատու պահանջ մը՝ հաւատարիմ ընկերն բլլալու այլ մարդուն ընտանեկան կեանքին մէջ, պահանջելով միեւնոյն հաւատարմութիւնը նաեւ անկէ: Կինը, ի հարկէ, բնագիտական զիտերով աշխարհը կերպարանափոխելու զործին մէջ, դրատունները զրքերով լեցնելու ձիրքին մէջ, եւ կամ պատերազմներով երկիրներ զրաւելու շահատակութիւններու մէջ կատարած չէ այն դերը՝ զոր այլ մարդը կատարած է. բայց այս՝ մարդկային քաղաքակրթութիւնը չէ լուկ, որուն այնքան ուժգին շեշտ կը դարնէ Չօհրապ: Եթէ անժխտելիօրէն ըստ յղ է այս գեանին վրայ այլ մարդուն ստաւելութիւնը, սակայն այդ իրաւունք չի տար անոր՝ որ աւելի ազատութիւն վայելէ քան կինը ամուսնական կեանքին մէջ. կրնայ անշուշտ այլ մարդը ընտանեկան կեանքէն դուրս վայելել աւելի բարձր պա-

տիւններ, զլուխ անցնելով ժողովուրդներու վարչութեան, եւ բարձրանալ աւելի բարձր դիրքերու՝ քան կինը, որուն պաշտօնը գերազանցապէս ընտանիքի համար է: Մարդկային քաղաքակրթութեան հիմը արդէն ընտանիքն է, եւ հետեւաբար գերազանցապէս կինն է պատճառը նաեւ մարդկային քաղաքակրթութեան, եւ զայն նրբացնող, կատարելագործող, ազնուացընող տարրը: Մայրն է որ իր զղացումի ուժով, սրտի առաքինութիւններով եւ անոնց ամենափափուկ ներգործութեամբ կը նրկատառէ քաղաքակրթութեան՝ ազնիւ ու կիրթ դաստիարակութիւն տալով իր դասակներուն, եւ պատրաստելով անոնց մէջ մաքուր եւ զաղափարապաշտ ոգի մը, ու ստրկեցնելով ձկալի բարիքն, եւ ազնուական գեղեցկին: Մայրապի հեղինակուհին չի կրնար հանդուրժել որ յանուն ազատութեան այլ մարդը զրժէ իր սիրոյն, իր ընտանիքին, եւ միեւնոյն դժբախտ պարագայի մը մէջ ինկող կնոջ հանդէպ՝ դառնայ խկապէս բռնաւոր մը: Ընտանեկան հաւատարմութեան խնդիրն մէջ է որ Տիւսար կը պահանջէ հաւատարմութիւն իրաւունքներու, ինչ որ ամենատոյգ է եւ ամենաարդար:

2. ՄԵՍՐՈՊ ԶԱՆԱՇԵԱՆ

(Շարունակելի)

Ա Ղ Ո Ւ Ո Ր Տ Ո Ւ Ն Կ Ս

Իմ ազգուր տունկ, անցեալ տարի շփոթէն Թաղկած էիր ճիշտ այս ոսկի եղանակին. Արեւն ու ջուրը կարծես թէ ալ անգոր են Գեգի տալու հոգեպարար գարգը խունկին... Բայց կը մոռնամ որ քեզ ջըրող ձեռքը հիմա Շիրիմին մէջ կեանքին յուշերը կը համրէ. Վերընձիւղած մօրքս բոցոտ կուրծքին վըրայ՝ Գուն ամենէն գուցէ չքնաղն ես անոնցմէ... Եւ այս հողին մէջ կը մեռնիս, երբոր արդէն Ունիս կարօտն ուրիշ հողի մը՝ որուն տակ Լուս կըրակի մը խորհուրդով մոխրացած են Գեգ խընամոյ երկար մտտերն այն ըսպիտակ. Բաւական չէ՞ արցունքս որ դու ծաղկիս նորէն վերածընած անոր սրտին կարօտներէն...

ԱՐՈՒՆ ԵՐԿՍԹ

ԳԻՒԱՆԱԿԱՆ ՆՕԹԵՐ

Բագրատունեան « Հայի Գիւցազն »-ի մասին

Հայ գրական աշխարհի մէջ, ինչպէս նաեւ հայադէտ եւրոպացիներու առջեւ իրբեւ հսկայ կոթող նկատուած է Մխիթարեան Ուխտիս նախկին կարկառուն դէմքերէն Հ. Արսէն Բագրատունիի հանձարեղ գործը « Հայի Գիւցազն »-ը, բովոք ամբողջ Հայ լեզուի բովանդակ ճոխութեան եւ ասացուածներուն:

Անոր մասին վերլուծում մը չէ որ պիտի ընէմ, ինչ որ շատ զբաղեցնելու կողմէ ժամանակի շրջանին եղած է մերթ ընդ մերթ՝ առաւել կամ նուազ չափով: Եւ ոչ ալ մտադիր եմ ցուցադրել հոս անոր քերթողական արուեստի անուրանալի մեծութիւնը եւ կատարելութիւնները, որոնք կը զբաղեցնեն մինչեւ այսօր ալ հանրութիւնը, ինչպէս կը տեսնենք « Բագմավէպ »-ի վերջին թիւերէն իսկ, ուր կ'ըմբերանուի փաստերով այն հանրածանօթ զբաղեալ (այսօր հանդուցեալ) որ նորասիրութեան մը հովերով կը ձգնէր վարկաբեկել այդ Մխիթարեան տիտանը՝ պարզապէս ծառայած ըլլալու համար դիտումնաւոր մը տայնութեան մը: Ստուգիւ արգահատելի եզրակացութիւն, որուն երբեք պիտի չուղէ ստորագրել ընդհանուր Հայ գրականութիւնը ոչ մէկ ժամանակի մէջ՝ եթէ ոչ լուկ եպիսկոպոս սկզբունքով լեցուած նախանձորներէ:

Թողլով ուրեմն Բագրատունեան փառքը իր բարձրութեան մէջ իրբեւ ըստ առածին « ալն ի մտաննոջ իւրում »՝ պիտի տամ համառօտիւ քանի մը մանրիկ տեղեկութիւններ այդ հոյակապ գործի նախապատրաստական շրջանին եւ կազմութեան շուրջ, ինչ որ անտարակոյս պիտի հետաքրքրէ յատկապէս մեզ ամէնքս:

Նախ ըսեմ որ Փրանս. Համայնագիտակ մը հետեւեալը կը գրէ Հ. Արսէն Բագրատունիի համար. « En 1832 il revient à Constantinople pour y réunir les matériaux d'une grande épopée nationale, Haïg, à laquelle il travaille depuis cette

(13) Երկրագուն, 1883, թ. 10, էջ 305-312:
(14) Երկրագուն, 1883, թ. 11, էջ 337-344:
Ի պատասխան Չօհրապի եւ ի պաշտպանութիւն

Տիւսարի յօդուածաշարքեր ունի նաեւ Արշակունի Յովհաննէս. տես Երկրագուն 1884, թ. 1-4:
(15) Երկրագուն, 1883, թ. 12, էջ 363-368: